

Rozwój mowy dziecka w wieku przedszkolnym

„Mowa nie jest umiejętnością wrodzoną, dziecko przyswaja sobie ją od najbliższego otoczenia, a przede wszystkim od matki, drogą naśladownictwa”

Można więc stwierdzić, że rozwój mowy to proces ciągły i rozpoczyna się z chwilą narodzin, a nawet wcześniej, jeżeli weźmiemy pod uwagę konieczne uwarunkowania genetyczne oraz pierwsze doświadczenia słuchowe i czuciowe płodu. Od pierwszych prób ssania i pierwszego wydanego dźwięku rozpoczyna się dla dziecka długa i skomplikowana droga prowadząca do zdobycia narzędzia pozwalającego poznawać otaczającą je rzeczywistość, wchodzić w relacje z innymi ludźmi oraz czerpać ze źródeł kultury. Rozwój mowy nie przebiega u wszystkich dzieci jednakowo. U jednych szybciej u innych wolniej. Różna jest też kolejność przyswajania sobie przez dziecko poszczególnych głębk. Zanim dziecko nauczy się wypowiadać swoje myśli, musi przejść mnóstwo etapów, podczas których krok po kroku zdobywa sprawność koordynowania różnych grup mięśni do wytworzenia mowy artykułowanej. Mówienie jest zręcznością, której nabywa się wolniej i z większym trudem niż innych sprawności motorycznych. Rozwija się ono zgodnie z dojrzewaniem różnych części aparatu mowy. Zdrowe, normalnie słyszające i normalnie rozwijające się dziecko przyswaja sobie mowę w ciągu pierwszych 5 – 6 lat.

Wraz z trzecim rokiem życia rozpoczyna się wiek przedszkolny, w którym mowa jako umiejętność zdobyta w poprzednim okresie bogaci się i doskonali pod względem treściowym i formalnym.

Rozwój mowy w trzecim roku życia

W trzecim roku życia system językowy rozwija się szybko i w sposób skokowy. Etapami pojawiają się następujące kategorie

gramatyczne, wzbogaca się system fonetyczno- fonologiczny. Dziecko wymawia wszystkie samogłoski, z wyjątkiem nosowych. W trzecim roku życia pojawiają się w mowie dziecka poszczególne kategorie językowych. Pierwszą z nich jest deklinacja rzeczownika i przypadki: mianownik, biernik i dopełniacz. W dalszej kolejności: narzędnik, miejscownik i celownik. Na samym końcu pojawia się wołacza, jednak jest to uzależnione od wzorców, które dziecko naśladuje. Często spotykany jest fakt posługiwania się przez chłopców czasownikami w rodzaju żeńskim. Dowodzi to o tym, że głównymi dostarczycielkami wzorców językowych są matki, przede wszystkim dzięki większej ilości czasu spędzonego z dzieckiem.

Pod koniec trzeciego roku życia dziecko umie utworzyć poprawne zdania pojedyncze, jak również złożone. Jednak wypowiedź ta posiada jeszcze błędy fleksyjne i artykulacyjne, gdyż kształtowanie się sprawności systemowej u trzylatka nadal trwa. Trzeci rok życia przynosi spore zmiany w długości wypowiedzianych zdań. Mimo wszystko szereg wyrazów w zdaniu zależy głównie od intencji dziecka, a ono przeważnie na pierwszym miejscu umieszcza ten element wypowiedzi, który wydaje się najistotniejszy.

Pojawienie się w mowie dziecka zdań podrzędnych sprawia, że do końca trzeciego roku życia dziecko posługuje się wszystkimi typami zdań. Posługiwanie się językiem na tak opisanym poziomie zapewnia dziecku sprawne funkcjonowanie w społeczeństwie. Potrafi ono poinformować o swoich potrzebach, odpowiadać na stawiane pytania, zapytać o interesującą rzecz. Właściwy rozwój językowy daje dziecku poczucie bezpieczeństwa- dzięki językowi można układać otaczający świat, nauczyć reguł panujących w społeczeństwie.

Rozwój mowy w czwartym roku życia

Czwarty rok życia to doskonalenie nabytych już umiejętności. Następuje dalszy rozwój systemu fonetyczno- fonologicznego. W mowie dziecka pojawiają się głoski dźwiękowe. Najczęściej jako pierwsze

realizuje ono „sz” i „ż”, następnie „cz” i „dż”. W tym wieku nie musi jeszcze wymawiać głębokiego „r”, która zgodnie z opisem rozwoju mowy, pojawia się ostatnia. Czasami jednak głęboka „r” pojawia się przed pozostałymi. Bez względu jednak na kolejność pojawiania się, czterolatek powinien poprawnie wymawiać już wszystkie dźwięki mowy, z wyjątkiem „r”. Podczas artykulacji dźwięków zaniknąć powinno ostatecznie charakterystyczne dla wcześniejszego okresu zmiękczenie spółgłosek. Jeżeli dziecko źle wymawia lub któraś głęboka jeszcze się nie wykształciła, oprócz „r”, po ukończeniu czterech lat jest podstawą do rozpoczęcia zajęć logopedycznych. Jakiegokolwiek problemy w artykulacji lub opóźnienie rozwoju mowy wskazują również na potrzebę przeprowadzenia diagnozy rozwoju sprawności poznawczych i językowych czterolatka. Nierzadkim przypadkiem jest współistnienie problemów artykulacyjnych i rozwojowych, wskazujących na zagrożenie dysleksją. Jeżeli odpowiednio wcześnie rozpocznie się terapię to logopeda ma dużo czasu na przygotowanie dziecka do nauki w szkole, może skorygować wadę, zanim dziecko uświadomi sobie jej istnienie.

Ciągle wzbogaca się zasób słownictwa dziecka, dzięki temu wypowiedzi czterolatka stają się coraz dłuższe i bardziej szczegółowe, używa słów mających zabarwienie emocjonalne. Często wyrażenia podkreślające emocje są to wypowiedzi dorosłych lub bohaterów bajek. Należy zwracać baczną uwagę na to, czy dziecko nie powtarza słów źle lub natrętnie, po kilka razy. W wieku czterech lat dziecko rozwija zdolność narracji. Pojawia się sprawność nazywania prostych związków przyczynowo- skutkowych lub relacji czasowych, co pozwala na budowanie zdarzeń i wyrażanie tego językowo. Rozwój poznawczy pozwala dziecku również coraz sprawniej orientować się w różnicach między przeszłością, teraźniejszością, a przyszłością. Z narracją wiąże się również rozwój pamięci a także umiejętności lewopółkulowe: tworzenie, powtarzanie i pamiętanie sekwencji. Pamięć ćwiczą doskonale wszelkiego rodzaju wierszyki i zagadki, które dziecko uczy się recytować.

Niezwykle istotne jest odpowiadanie na pytania stawiane przez czterolatka po to, by rozwijać jego wiedzę, ale również po to, by dostarczać stosownych wzorców językowych. Dzieci pytają o wszystko, bowiem wkraczają w wiek intensywnego poznawania świata. Język zaczyna odgrywać ogromną rolę. Rozmowy prowadzone z czterolatkiem mają ogromne znaczenie dla jego rozwoju w wielu sferach, m.in. kształtują się właściwe postawy społeczne, dziecko uczy się komunikacji do prowadzenia dialogu, wchodzenia na przemienne w rolę nadawcy i odbiorcy. Wiek, w którym dziecko osiągnęło pokaźną sprawność językową, to świetny czas na liczne ćwiczenia językowe oraz ćwiczenia funkcji, które są niezbędne do sprawnego posługiwania się językiem. Właśnie takie zabawy wzbogacają słownictwo i są okazją do doskonalenia umiejętności prozodycznych.

Rozwój mowy w piątym i szóstym roku życia

Piąty i szósty rok życia to czas ostatecznego kształtowania się systemu językowego. Dziecko nabiera wprawy w posługiwaniu się wcześniej zdobytymi umiejętnościami oraz uzupełnia system o (nieliczne już) brakujące elementy fonetyczno- fonologiczne i gramatyczne.

Na początku piątego roku życia system fonetyczno- fonologiczny jest w znacznej części ukształtowany. Dziecko realizuje już większość dźwięków polszczyzny, łącznie z nosówkami (zgodnie z asynchronicznym, charakterystycznym dla polszczyzny sposobem wymowy samogłosek nosowych). Jedynym brakującym dźwiękiem może być głoska „r”, choć zdarza się również, że pojawia się ona przed pozostałymi głoskami dźwiękowymi i wyjątkiem „l”. Jeśli jednak dziecko realizuje wszystkie głoski poprawnie, a nie realizuje „r” piąty rok życia jest właściwym momentem na pojawienie się tego dźwięku. Należy bowiem pamiętać, że dziecko musi poprawnie wypowiadać wszystkie dźwięki języka ojczystego przed rozpoczęciem nauki w szkole, aby uniknąć spowodowanych błędą wymową trudności w czytaniu i pisaniu.

Kolejne lata życia przynoszą stały rozwój leksykalny oraz doskonalenie narracji. Zdolność do zauważania związków między zjawiskami i zdarzeniami oraz umiejętność ich językowego wyrażenia powoduje, że dzieci potrafią opowiedzieć co działo się w niedalekiej przeszłości, a także co nastąpi w bliskiej przyszłości. Ich wypowiedź staje się coraz bardziej spójna, z językowymi (tekstowymi) wykładnikami spójności. Dzieci nie budują już tylko zdań nazywających poszczególne fragmenty rzeczywistości, ale porządkują je w określone sekwencje i łączą w wspólne struktury składające się z dwóch, trzech lub większej liczby zdań.

Piąty rok życia to nadal rok pytań. Ich liczba nie jest tak duża jak w czwartym roku, ale dziecko często stawia dorosłych przed koniecznością wyjaśniania zjawisk niewyjaśnialnych lub wręcz przeciwnie- oczywistych. Każde pytanie jest jednak dla dziecka tak samo ważne, więc pozostawione bez odpowiedzi, negatywnie wpłynie na motywację dziecka do szukania rozwiązań problemów oraz na jakość relacji z rodzicami. Trzeba podkreślić, że pięcio- czy sześciolatek ma ogromną potrzebę posiadania autorytetu i choć coraz częściej manifestuje związek z grupą rówieśniczą, to jednak prawdziwe poczucie bezpieczeństwa dają mu właśnie relacje z opiekunami.

Koniec wieku przedszkolnego jest także tym czasem, na który przypada początek twórczego posługiwania się językiem oraz kształtowanie się wiedzy metajęzykowej. Dzieci zaczynają bawić się słowami, potrafią rymować, dostrzegać różnego rodzaju niuanse językowe, zauważać wieloznaczność wyrazów oraz fakt, że istnieją języki obce. Odchodzą też od bardzo dosłownego rozumienia słów i wyrażen, w ich języku zaczynają pojawiać się wyrażenia, zwroty, słowa o znaczeniu metaforycznym. Jako pierwsze- z oczywistych powodów- o wyższej frekwencji w mowie potocznej- pojawiają się wyrażenia metaforyczne silnie zleksykalizowane, ale sześciolatek potrafi już sam tworzyć wypowiedzi o charakterze przenośnym.

Językowe zachowania sześciolatków wskazują na znaczny wzrost kompetencji komunikacyjnej, zwłaszcza uwzględnianie czynników społecznych- sytuacji, miejsca i osób, z którymi się rozmawia. Dzieci zaczynają w wyraźnie inny sposób rozmawiać z rówieśnikami, rodzicami, panią w przedszkolu czy w sklepie. Znają też większość konwencjonalnych formuł językowych przywitania, pożegnania, przepraszania, proszenia itp.

Sześciolatek ma już do dyspozycji wszystkie części mowy, kategorie gramatyczne oraz schematy składniowe polszczyzny. To, jak ich używa, zależy od wielu czynników wewnętrznych i zewnętrznych. Wpływ na ostateczną jakość posługiwania się językiem ma kształtowanie się organizacji funkcji półkulowych i stopień specjalizacji lewej półkuli w funkcjach mowy, poziom inteligencji dziecka i związane z tym poziom ogólnej wiedzy o świecie, wzorce językowe, wśród których dziecko się wychowuje, oraz ilość i jakość bodźców językowych dostarczanych przez opiekunów od pierwszych miesięcy życia. W wieku pięciu i sześciu lat obserwujemy już duże różnice indywidualne w poziomie językowym dzieci. Różnice te dotyczą zarówno bogactwa słownictwa, jak i poprawności oraz stopnia złożoności budowanych wypowiedzi. Poprawnie rozwijające się dziecko przestaje układać wyrazy w zdaniach, kierując się emocjami, a zaczyna stosować przyswojone już, choć jeszcze nie uświadomione reguły ojczystej składni.

Wkraczając w wiek szkolny, dziecko staje również na starcie edukacyjnych wyścigów. Dorobek językowy, z jakim rozpoczyna naukę w szkole, będzie nieocenioną pomocą w sprostaniu coraz wyższym wymagom stawianym przez nauczycieli i rodziców.

Język przedszkolaka dowodzi zwykle, że proces kształtowania się systemu językowego w podstawowym wymiarze dobiega końca. Jest to bowiem czas ostatecznego formowania się wszystkich kategorii gramatycznych oraz schematów składniowych. Zwiększa się zasób słów, a rozwój poznawczy pozwala również używać nazw abstrakcyjnych,

porządkować świat czasowo i przestrzennie. Na początku wieku przedszkolnego dzieci potrafią udzielać odpowiedzi na proste pytania (zwykle o pojedynczą informację) dotyczące niedawnej przeszłości, wspominać odleglejsze wydarzenia, zazwyczaj łączące się z silniejszymi emocjami, rozumieć zdania odnoszące się do bliskiej przyszłości. Koniec wieku przedszkolnego przynosi rozwój zdolności narracji, dziecko potrafi odpowiedzieć kilkoma zdaniami, co działało się w przedszkolu lub wydarzyło na wycieczce. Swobodnie także konstruuje wypowiedzi dotyczące przyszłości. Staje się gotowe do czytania tekstów i nauki języka poprzez opisy metajęzykowe, o ile dostosowane są do jego poziomu poznawczego. Przedszkolak to w pełni świadomy użytkownik- nadawca i odbiorca- języka.